

Dita

Dita Kraus

Dita

Het waargebeurde en aangrijpende verhaal
van *De bibliothecaresse van Auschwitz*

ISBN 978-90-225-9323-3

ISBN 978-94-023-1686-5 (e-book)

NUR 402

Oorspronkelijke titel: *Odloženy život / A Delayed Life*

Vertaling: Alexander van Kesteren

Omslagontwerp: Head Design / Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: © Head Design / Shutterstock / Julius Tutsch

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

Foto's binnenwerk: privébezit Dita Kraus

© 2020 Dita Kraus

© 2021 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Deel I: 1929-1942

1	Waarom noemde ik het een uitgesteld leven?	11
2	Mijn kindertijd	13
3	Anita	31
4	Gerta	35
5	Opa	60
6	De operatie	66
7	Žďár	73
8	Volwassenwording	83
9	Ludvík en Manya	86
10	Angst	90

Deel II: 1942-1945

11	De oorlogsjaren: Theresienstadt	113
12	Auschwitz-Birkenau, Kamp BIIB	125
13	De latrine	131
14	Het leven in het kamp	133
15	Hamburg	147
16	Luchtaanvallen	155

17	Mijn Italiaanse vriend	160
18	Neugraben	165
19	Tiefstack	172
20	Bergen-Belsen, de verhongering nabij	178
21	De bevrijding	190
22	Bubi	197
23	Na de bevrijding	204
24	Het graf	218
25	Terugkeer naar Praag	221

Deel III: 1945-21ste eeuw

26	De eerste weken in Praag	227
27	Mijn ontmoeting met Otto	237
28	Mausi	240
29	Teplice	242
30	Het huwelijk	249
31	De Kraus-fabriek	259
32	Een nieuwe politieke werkelijkheid	268
33	De reis naar Israël	282
34	In het dorp	294
35	Givat Chaim	300
36	Mijn carrière als schoenmaker	316
37	De eetzaal	336
38	Otto's nieuwe baan	342
39	Sprinkhanen	346
40	Hadassim	353
41	Rosh Pinna	361
42	Over vrienden	366

43	Mijn latere jaren	368
44	Otto's geschriften	374
45	In het Imperial Museum	376
46	Heen en terug: de reis naar Japan	380
47	Een nostalgische reis	393
48	Peter/Shimon	398
49	Ronny	403
50	Michaela	406
51	Stolperstein	425
52	Waar voel ik me thuis?	428
53	Ik stel niet langer uit	429
	Dankwoord	431

DEEL I:

1929-1942

I

Waarom noemde ik het een uitgesteld leven?

Mijn leven is geen echt leven. Het is iets dat voorafgaat aan het ‘echte leven’, een soort inleiding op het verhaal. Het telt nog niet, het zijn slechts de repetities. En altijd kijkt er iets of iemand toe, van over mijn schouder of misschien van boven, en oordeelt. Die entiteit controleert en beoordeelt mijn gedrag. Misschien bestaat die niet buiten, maar alleen binnen mij. Zou het mijn moeder kunnen zijn? Mijn grootmoeder? Of misschien iets innerlijkers? Mijn ID misschien? Ik weet het echt niet. Hoe dan ook is die aanwezigheid er constant en die houdt me een onzichtbare spiegel voor.

Ik kan haar goed- of afkeuring voelen. Is het dat laatste, dan wring ik me in bochten om te ontkomen aan mijn knagende geweten. Ik probeer excuses voor mezelf te verzinnen. Maar het nare gevoel is enorm vasthoudend en laat zich niet zomaar verjagen. Ik zoek naar redenen waarom ik datgene zei of deed wat niet naar de zin is van die berispende aanwezigheid in mij, terwijl ik heus besef dat ik alleen maar zoek naar een manier om mijn wangedrag te rechtvaardigen.

Hoe dit verband houdt met mijn ‘uitgestelde leven’ weet ik nog niet precies. Zolang ik me kan heugen ben ik vooral gericht op de dag van morgen. Ik ben me nauwelijks bewust van wat ik op een specifiek moment ervaar. Ben ik bijvoorbeeld bij een concert, dan zijn mijn gedachten bij de terugreis en de agenda van de volgende

dag, en luister ik niet goed naar de muziek waarvoor ik toch ben gekomen. Wanneer ik eet, zit ik met mijn hoofd bij de afwas. En wanneer ik ga liggen, plan ik wat ik moet doen als ik opsta. Ik ben nooit in het ‘hier en nu’. Genieten van dít moment lukt me niet. De controledrang is te groot: ik kan niet laten gaan, ik kan niet echt ontspannen. Steevast is er de aanwezigheid van ‘De Waker’ die klaarstaat met zijn oordeel.

Waarschijnlijk ontwikkelde ik al op heel jonge leeftijd de gewoonte mijn leven uit te stellen. Het was een soort onbepaalde opschorting, een uitstel van behoeftebevrediging. Hoe ik precies ‘uitstelde’? Ik accepteerde het bittere feit dat ik nooit zou krijgen wat ik wilde, in ieder geval niet binnenkort en waarschijnlijk nooit. Ik hield mezelf voor geduld te hebben. Misschien kwam de voldoening later. Of nooit. Ik dacht dat als ik mijn hoop maar opschortte en er gewoon niet meer aan dacht, het op een zekere dag vanzelf goed kwam.

Ergens diep vanbinnen bleef ik geloven dat de cirkel rond zou worden. Dat alles op een zeker moment op zijn plek zou vallen. Ik moest alleen uitstellen.

Maar op een merkwaardige manier lieten deze uitgestelde passages van mijn leven – deze lege plekken – gaten achter. Daar vertoont het mozaïek van mijn leven blinde vlekken. Daar bleef het beeld onaf, onvoltooid.

Het wemelt van die gaten. Hoe kan ik ze invullen? Veel tijd rest me niet. Ik weet niet hoelang ik nog leef. Inmiddels heb ik vier kleinkinderen en vier achterkleinkinderen. Bijna alle mensen uit mijn jonge jaren zijn overleden. Zij kunnen mijn vragen niet meer beantwoorden. En dus zal ik een poging ondernemen de fragmenten bijeen te rapen en te beschrijven. Misschien dat daaruit een beeld oprijst waardoor de blinde vlekken van het mozaïek zich laten invullen...

Mijn kindertijd

Mijn vroegste herinneringen drijven boven uit het niets dat voorafgaat aan het bewuste geheugen. Ze flikkeren even kort als een filmbeeld op een scherm, om zich vervolgens weer in het duister terug te trekken. Maar deze vluchtige beelden zijn wel doordrenkt van emoties.

Bij de dokter lig ik op een babyweegschaal op een tafel bedekt met linoleum. Ik ben bloot, het metaal tegen mijn rug voelt hard en koud. Ik zal twee of tweeënhalf zijn geweest. Zowel mama als de dokter in zijn witte jas buigt zich over me heen. Omdat ze glimlachen ben ik niet bang.

Dokter Desensy-Bill was onze kinderarts. Ik herinner me ook latere bezoeken waarbij ze haar hand plat op mijn borst legde, met haar middelvinger ertegenaan tikte, haar oor tegen mijn huid legde en luisterde. Haar spreekkamer was via een bruine, met leer gecapitonneerde deur met koperen knoppen verbonden met haar eigen woning.

Soms bleef mama met de dokter praten. Dan werd ik door de dikke deur gestuurd – die was weliswaar zwaar, maar ging toch gemakkelijk en geluidloos open – om met haar dochter Lucy te praten. Lucy was van mijn leeftijd. Maar ik mocht haar niet, ik vond haar saai.

Een andere herinnering: het is nacht en ik sta huilend en bang

rechttop in bed. Ik moet nog altijd heel klein zijn geweest, want ik heb met beide handen de balk van het netje van het ledikant vast. Mama en Mitzi, onze hulp in huis, proberen me te sussen. Maar ik laat me niet sussen, want zojuist kwam er een hand door de muur die me wilde grijpen. Mama tilt me uit het ledikant en neemt me mee naar de andere kant van de muur, waar de badkamer is, om te laten zien dat er helemaal geen gat in de muur zit. Mama en Mitzi zeggen dat een hand helemaal niet door zo'n dikke muur kan doordringen. Weten zij veel: zij zagen die hand niet. Als ik ben gestopt met huilen, leggen ze me terug in bed. Ze denken dat ze me hebben overtuigd. Nadat ze me hebben toegedekt, doen ze het licht uit. Maar de angst blijft. Nog weken daarna kon ik alleen in slaap vallen als het ledikant een eindje van de muur stond.

Uit het duistere niets komt nog een ander, enorm verontrustend tafereel naar boven. Ik zit in bad en mama zit op de badrand. Ineens zie ik tranen op haar wangen. Mama huilt stilletjes. Het beangstigt me. Ook ik begin te huilen. 'Wat heb ik gedaan?' vraagt ik. 'Wat heb ik gedaan?' Maar ze schudt alleen haar hoofd en antwoordt niet. Ik weet niet waarom mama toen hilde. Had iemand haar gekwetst? Lag het aan mij? Had ik me misdragen? Ik heb geen flauw idee. Zelfs als ik er nu aan terugdenk, voel ik spijt, schuldgevoel en pijn.

Mijn moeders meisjesnaam was Elisabeth 'Liesl' Adler. Ze had een tien jaar oudere broer, Hugo. Hun moeder stierf toen Liesl een baby was. Haar vader, een rechter, trouwde opnieuw. Mama heeft me verteld dat haar stiefmoeder rechtvaardig en gewetensvol was, maar weinig warmte en moederliefde toonde. Opa Adler herinner ik me niet. Hij overleed snel nadat ik ben geboren. Ook Hugo werd rechter. Hij trouwde, maar kreeg geen kinderen. In mijn hele leven heb ik hem maar twee keer gezien.

Wilhelm Adler met zijn dochter Elisabeth Adler-Polach

Toen ik zes of zeven was en we op vakantie gingen naar het Tatra-gebergte, maakten mama en ik een tussenstop van een dag of twee, drie in Brno. Van dat bezoek staan me nog twee scènes helder voor de geest. Toen we oom Hugo's appartement binnengingen, barstte mama in huilen uit. Ze was opgegroeid in dat appartement. Nadat ze trouwde, was Hugo er blijven wonen. Hetzelfde meubilair stond er nog, en dat riep oude herinneringen op.

De andere scène die ik me herinner vond plaats in de rechtbank. Terwijl wij achter in de zaal zaten, zat Hugo in zijn paarse rechtstoga een zitting voor. Na afloop merkte mijn moeder op dat het zo rustig en weinig bijzonder was geweest. Daarop antwoordde Hugo: 'Tja, ik doe geen scheidingen, en dus zijn mijn rechtszaken eigenlijk best saai.'

Mijn ouders verhuisden vlak na hun huwelijk van hun geboortestad Brno naar Praag. Ze huurden een klein appartement op de be-

gane grond van een villa. Die villa had een tuin met een gazon. Aan de andere kant van het hek bevonden zich bloembedden en kruisbessenstruiken. Ik mocht de kruisbessen plukken, maar ik vond ze niet lekker omdat ze zo harig en zuur waren. Meneer Hackenberg, de eigenaar, was een vriend en partijgenoot van mijn opa Johann.

De Hackenbergs hadden een enorme Duitse herder. Putzi heette die. Hij was zo lief dat hij me zelfs op zijn rug liet rijden. Op een familiekiekie sta ik als tweejarige in mijn blootje naast de hond. Op de foto zijn we even lang.

Terwijl ik dit opschrijf komt een andere herinnering bovendrijven: terwijl ik in de zandbak speel, zitten meneer Hackenberg en mijn moeder op een bankje in de tuin. Met mijn handen graaf ik een tunnel uit. Plotseling kronkelt er uit die tunnel een vreselijk eng, roze en slijmerig iets naar me toe. Ik krijs het uit en vlieg in mijn moeders beschermende armen. Wanneer ze beseft wat me zo bang maakt, barst ze in lachen uit. Ook meneer Hackenberg lacht. Ik schaam me, voel me vernederd. Hoe kunnen ze nu lachen terwijl ik zo bang ben? Mijn moeder heeft een bondje gesloten met meneer Hackenberg; samen lachen ze me uit. Ze laat me in de steek en ver-raadt me. Hoe kon ik nu weten dat dit alleen maar een onschuldige aardworm was? Nooit eerder in mijn leven had ik zo'n afschuwelijk diertje gezien.

Toen ik drie of vier was verhuisden we naar een appartement in Praag-Holešovice. Rond diezelfde tijd vertrok Mitzi, onze hulp. Tegenwoordig hebben alleen de rijken een inwonende meid, maar in het vooroorlogse Europa was het heel normaal dat een doorsnee gezin er een had. De jonge dochters van arme dorpingen kwamen naar de stad op zoek naar een betrekking. Tijdens hun werk leerden ze koken en goede manieren. En met wat geluk vonden ze een echtgenoot. In vrijwel elk appartement bevond zich een

kamertje dat was ingericht voor de dienstmeid. Verder ontvingen ze een klein salaris, en kregen ze elke week één middag en één avond vrij. Vaak bleven ze niet lang. Of ze waren te langzaam, of ze werden betrapt op diefstal. Anderen raakten zwanger en werden dan ontslagen.

Mijn moeder was dan ook trots op de reden dat Mitzi ons verliet. Mitzi ging namelijk trouwen. Haar verloofde was een schoenmaker met een zaak net om de hoek van de hoofdstraat, in de buurt van de halte van tram 6. Vlak na haar huwelijk nodigde Mitzi me uit voor een zondags ontbijt. Op zondagochtenden waren de straten leeg. Ik was trots dat ik zonder begeleiding mocht gaan. Mitzi en haar echtgenoot woonden in een kamer achter de zaak. Het rook er naar lijm en leer. De zaak was gesloten en Mitzi gaf me het gevoel dat ik een speciale gast was. Ze serveerde een flink stuk *Gugelbupf*. Die bakte mijn moeder ook wel eens, maar om de een of andere reden smaakte die van Mitzi een stuk feestelijker. Ik was blij en trots dat ik als volwassene werd behandeld.

Andere ontbijtjes zouden volgen, maar wel steeds minder vaak. Na een tijdje waren Mitzi en haar schoenmaker verdwenen. Volgens mij moesten ze de zaak sluiten, omdat die niet genoeg geld opleverde. We hebben nooit meer van haar gehoord.

In de tijd dat Mitzi nog bij ons woonde, gingen mijn moeder en ik op vakantie in haar geboortedorp. Dat lag in de Duitstalige regio Böhmerwald. Mitzi bleef een paar dagen bij ons. Vervolgens ging ze terug naar Praag om toezicht te houden op de huisschilders, die tijdens onze afwezigheid de flat herinrichten. Ik weet dit nog goed, want toen we thuiskwamen rook het hele huis naar verf en ook naar de was waarin de vloeren waren gezet.

Achter de boerderij waar we verbleven lag een ondiep beekje. Een andere herinnering borrelt op: samen met een stel kinderen uit

de buurt sta ik tot aan mijn knieën in de beek. Het stromende water was kristalhelder. En we verzamelden goud. Ja, echt goud.

De goudklompjes waren weliswaar niet groter dan maanzaadjes, maar in het doorzichtige water glommen ze tussen de kiezels.

We hielden ze in onze handen en lieten de zon ermee spelen. Het was opwindend. Zie ik tegenwoordig een film over de goudkoorts, dan denk ik aan mijn eigen dagen als *gold digger* en kan ik een glimlach niet onderdrukken.

In datzelfde dorp maakte ik voor het eerst kennis met de dood.

Onderaan een heuvel op de tegenoverliggende oever bevond zich een weg. Daar lag een paard met zijn hals en hoofd tegen de helling, met achter hem een omgekieperde kar. Het dier bewoog niet. Ik keek een hele tijd toe. Ik wachtte totdat het paard weer opstond. Om mij heen stonden nog meer mensen. Ook zij wachtten af. Maar het paard verroerde zich niet. Langzaam drong het beangstigende en verschrikkelijke gegeven tot me door dat het dier nooit meer zou opstaan... Dat het dood was. Dat maakte me bang en overstuur. Maar net als tijdens andere ontdekkingen later in mijn leven voelde het niet alsof ik een nieuw verschijnsel leerde kennen, maar eerder alsof ik me op dat moment pas ten volle bewust werd van een bepaalde kennis die lang in mij had liggen sluimeren. Zoals Plato schreef: 'In de menselijke geest ligt veel van onze kennis reeds in latente vorm besloten.' Het was de eerste hint dat de wereld toch niet zo'n lichte, vrolijke plek was als die tot op dat moment had geleken.

Mijn volgende confrontatie met de dood vond een paar jaar later plaats, toen ik een jaar of acht was. Op een ochtend zag ik vlak bij de school een groep kinderen. Ze stonden met hun neus gedrukt tegen het hek rond het schoolplein. Achter dat hek bevond zich een steile helling, met onderaan een spoorweg. En daar, op de rails, lag

een figuur: een dode, die er meer uitzag als een hoopje kleren dan als een lichaam. Roerloos en zwiingend staarden de kinderen naar beneden. Het was een moment van grote droefenis. Ik wist dat het om een zelfmoord ging: iemand die niet langer wilde leven was voor de trein gesprongen. In mijn herinnering zal die plek voor altijd met deze tragedie verbonden zijn. Zelfs toen ik bijna zestig jaar later vlak bij mijn oude school stond, werd ik opnieuw aange-trokken door dezelfde plek bij het hek. Alsof die deerniswekkende figuur daar nog altijd lag.

Thuis kregen we regelmatig tante Lori op bezoek (eigenlijk een verre verwante van oma). Ik mocht haar graag. Ze bracht altijd leuke cadeautjes voor me mee. Zelf was ze ongehuwd en kinderloos, maar toch wist ze precies wat een jong meisje leuk vond.

Eenmaal gaf ze me een knuffel van een teckel. Ik noemde hem Waldi. Hij was zwart, fluweelachtig zacht en snoezig. Hij had een leren halsband en een leren riem. Hij ‘liep’ altijd achter me aan, precies zoals ik mensen met echte honden zag doen.

Op een dag zat ik met mijn hond voor ons huis op een krukje toen ik even naar boven moest. Ik bond de lijn vast aan de spijlen van het kelderraam. Tegen Waldi zei ik dat ze braaf moest zijn en op me moest wachten. Ik had gezien dat honden voor winkels vastge-bonden aan een paal op hun baasje zaten te wachten.

Toen ik terugkwam was de hond weg. Ik was ontroostbaar. Ik kon er niet bij dat iemand zo gemeen was om mijn hond te stelen, en evenmin dat ik Waldi nooit meer zou zien! Van verdriet en teleur-stelling huilde ik bittere tranen.

Waar Mitzi uit de Duitstalige grensstreek afkomstig was, kwam Maria, onze tweede meid, uit een Tsjechisch dorp. Mijn ouders had-

den op een Duitstalige school gezeten, zoals destijds gebruikelijk was onder de Joden uit Brno. Ze spraken prima Tsjechisch, maar mijn perfectionistische vader wilde niet dat ik zijn sporadische taalfouten overnam. Daarom besloten ze een Tsjechische meid in de arm te nemen, zodat ik van haar het accent zou leren.

Op de dag dat Maria voor het eerst langskwam, passeerde ik haar op de trap. Ze vloog naar beneden. Haar open jas wapperde achter haar aan. We keken elkaar aan en ik werd spontaan verliefd op haar. Ik wist niet dat ze uit ons appartement kwam, dus toen ze een paar dagen later bij ons introk was ik blij verrast en opgetogen. Ze was een jaar of zestien en erg mooi. Ze lachte veel en bruisde van levenslust. Op haar beurt was ze ook dol op mij. Ik vond het veel leuker om met haar te wandelen dan met mijn ouders. Ik weet nog dat ze vertelde over haar vorige bazen, die heel streng waren geweest. Ze wees me hun huis aan en vertelde over de dictatoriale mevrouw Brod. Ik stelde me haar voor als de heks en stiefmoeder uit Sneeuwwitje.

Soms speelden Maria en ik onder één hoedje. Van mijn moeder mocht ik nooit limonade of een waterijsje van straatverkopers kopen. Maar Maria was daar zelf net zo dol op. Soms trakteerde ze ons allebei. Dan betaalde ze met haar eigen geld en liet ze me geheimhouding zweren.

Ons appartement had twee grote kamers en één kleine. De kleine kamer was de mijne. En dan had je nog de slaapkamer van mijn ouders en de woonkamer, met in het midden een ronde eettafel. Dat betekende dat Maria in een opklapbed in de keuken moest slapen. Elke ochtend klapte ze dat bed in en verborg ze het achter een gordijn. In de keuken had ze een eigen klerenkast met binnenin een passpiegel. Wanneer ze zich klaarmaakte om op haar wekelijkse vrije middag uit te gaan, kleepte ze zich altijd aan achter die open deur.

Eenmaal glipte ik achter haar aan en zag ik haar borsten. ‘Je *brunsliky* zijn groter dan die van mijn moeder,’ zei ik. Ze lachte. En toen ze mijn woorden herhaalde tegen mijn moeder, deelde die ook in de pret. Het woord ‘brunsliky’ bestond helemaal niet. Ik moet het zelf hebben verzonnen of verkeerd hebben opgepikt. Maar mijn familie hield het woord erin als de term voor dat deel van het vrouwenlichaam.

Maria’s werk was niet bijster zwaar: de tapijten op de parketvloeren moesten gestofzuigd, eens in de zoveel tijd dienden de ramen van dubbel glas gezeemd en de stenen keukenvloer moest gedweild worden. Een van de kenmerken van ons huis dat bezoekers versteld deed staan, was de wasmachine in de kelder. Aangezien zich in beide vleugels van het zogeheten Elektrische Huis zestien appartementen bevonden, moesten we van tevoren onze wasdag bij de conciërge boeken.

Ik vond het verrukkelijk om met Maria mee te gaan als ze met de lift de twee volle wasmanden naar beneden bracht. De droge, warme lucht in de kelder geurde naar zeep en schoon wasgoed. De twee enorme trommels van de wasmachines draaiden laag zoemend rond. Ook waren er met hete lucht gevulde droogkamers. Ik vond het leuk de bel te horen die aankondigde dat de was droog was. Maria spreidde dan de katrollen uit en haalde de gedroogde lakens door de strijpers. Na een paar uur kwamen we terug op de derde verdieping met prachtig gevouwen en lekker ruikend wasgoed.

Ik werd vaak wakker met het geluid van de koffiemolen. Mama kocht elke week 100 gram net gebrande koffie. Zelfs ik dronk koffie bij het ontbijt, al bestond die dan voor driekwart uit melk. Maria schudde de kussens en het beddengoed uit. Daarna legde ze die in het open raam te luchten. Wanneer mama en ik boodschappen deden, gingen we eerst naar de slager om vlees voor het avondeten te

kopen, en daarna naar de zuivelhandel voor melk en boter. En altijd smeekte ik mama om me mee te nemen naar Pilařs snoepwinkel, maar omdat we zuinig moesten zijn deed ze dat niet vaak. Die winkel had van muur tot muur vloerbedekking en rook heerlijk naar vanille en chocola. Ik mocht altijd twee dingen kiezen. Meestal werd het een *Indianerkrappfen* met een chocoladebodem en een meringue, beide gevuld met slagroom. Uit een bruine, driehoekige zak met een tuit kneep meneer Pilař er een kringel verse slagroom bovenop. Vervolgens legde hij de twee delicate lekkernijen op bordpapier en pakte hij ze heel voorzichtig in. Mama liet mij het pakje dragen. Maar ik mocht ze pas na het diner eten, want anders zouden ze mijn eetlust bederven.

En ik was een lastige eter. Ik vertikte het te eten wat ik niet lekker vond. Omdat ik zo dun was, wilden mijn ouders maar wat graag dat ik iets voedzaams binnenkreeg. Maar dat was nog niet zo makkelijk, want ik werd al onpasselijk wanneer ik het kleinste velletje melk drijvend op mijn koffie aantrof. Het vlees moest mager zijn, zonder enig vet. Anders raakte ik mijn bord gewoon niet aan, zelfs niet nadat mama het walgelijke stuk had weggesneden. Ze wierp alle denkbare opvoedkundige trucs in de strijd. Zo zei ze dat miljoenen kinderen in de wereld honger leden en maar wat graag net zulk lekker eten als ik voorgeschoteld zouden krijgen. En ze nodigde vrienden uit voor het avondeten, zodat ik kon zien dat andere kinderen wél netjes hun bord leeg aten. Om te voorkomen dat ik rachitis kreeg, moest ik elke dag een lepel vreselijk stinkende levertraan nemen. Maar het hielp allemaal niets. Ten slotte gaf mama het op en ging ze apart voor mij koken: spaghetti met Parmezaanse kaas of frietjes met schnitzel.

Op een goede dag hadden mijn ouders een lumineus idee. De jeugdbeweging van de sociaaldemocraten stuurde de kinderen van

haar leden op wintervakantie naar het IJzergebergte. Eigenlijk was dat bedoeld voor kinderen van schoolgaande leeftijd. Ik was pas vijf en zat op de kleuterschool. Maar doordat Giesl, een vriendin en bovenbuurvrouw, een van de volwassen begeleiders was, mocht ik toch mee. Zij zou speciaal op me letten. Alle kinderen waren ouder dan ik, maar dat vond ik niet erg. We sleeden, skieden en deden allemaal leuke spelletjes in het landelijke hostel waar we verbleven.

De staf moet van mijn eetprobleem op de hoogte zijn gebracht.

Ik zie mezelf nog zitten in de eetzaal. Voor me staat een bord met iets ondefinieerbaars en verdachts. Ik raakte het niet aan. Niemand werd boos en ik mocht tegelijk met de anderen van tafel. Bij de volgende maaltijd kreeg iedereen een ander gerecht, maar vond ik op mijn bord hetzelfde als tijdens het middagmaal. Opnieuw raakte ik het niet aan.

De dag erop kleedden we ons warm aan en gingen we op excursie naar het bos. We ploeterden door flinke lagen sneeuw. Op een gegeven moment kwamen we bij een bevroren beekje met in het midden een smalle opening in het ijs, waar je het water snel doorheen zag stromen. Over het beekje lag een houten plank met aan één kant een leuning. Een voor een staken we over. En ineens ging het licht uit.

Ik werd wakker in een groot, vreemd bed onder een enorme donzen deken. Rond het bed stonden verschillende volwassenen. Giesl boog zich over me heen. Ik snapte niet wat er aan de hand was. Later vertelden de andere kinderen opgewonden dat ik vlak bij het beekje flauwviel en buiten bewustzijn terug werd gedragen. Daarna gaven ze me thee en lekkere dingen te eten. Ik stond in het middelpunt van de aandacht.

Tijdens de rest van die fantastische vakantie probeerde niemand

me meer iets te laten eten wat ik niet lustte. Aan mijn eetprobleem veranderde niets.

Zodra we terugkeerden van het boodschappen doen, gingen mama en Maria koken. Als ik er nu aan terugdenk, kan ik werkelijk niet bedenken wat die twee elke ochtend ten minste twee uur lang uitspookten in de keuken. Terwijl de beide vrouwen, met hun schorten om en een blos op hun wangen, druk roerden, sneden en schilden, stonden er op het elektrische fornuis altijd wel verschillende pannen te pruttelen. Soms maakten ze noedels. Dan werd het deeg uitgerold in dunne bladen die overal in het appartement op witte tafelkleden te drogen werden gelegd. Vervolgens sneden ze die bladen in dunne vermicelli voor de soep, en in dikkere of vierkante noedels voor de verrukkelijke *Schinkenfleckerln*. Mama maakte van de dikkere noedels een gerecht door ze te bestrooien met suiker en maanzaad of kaneel.

In de zomer maakte mama confituur in voor de winter. Nadat de abrikozen, aardbeien of kersen met suiker waren gekookt, werden ze in weckpotten gestopt. Die weckpotten gingen vervolgens in een reusachtige pot met in het midden een thermometer. Wanneer ze afgekoeld waren, schreef mama de data op stickers en zette ze de potten in rijen op de planken van de voorraadkast. In de herfst, wanneer de perziken rijp waren, maakte ze een smakelijke zwarte jam, *powidel*. Die werd gebruikt als vulling van dumplings of in de *buchty*, een soort gebak waar de Tsjechen dol op zijn.

Op wasdagen aten we iets simpels. Vaak werd het *Wurstgoulash* die bestond uit aardappelen en schijfjes salami met jus. Maar het standaardgerecht was stoofpot. Vooral mijn vader was daar dol op. Mama bewaarde altijd een portie voor hem. In de avonden zat hij dan stukjes brood in de jus te dopen. Ikzelf vond de toetjes die mama op sommige zondagen maakte het lekkerst. Dat deed ze vaak